

Nők a munkaerőpiacon

Frey Mária

Magyarországon az elmúlt évtizedekben igen magas női gazdasági aktivitás alakult ki. Ez akkoriban egyben azt is jelentette, hogy a nők túlnyomó része effektíve dolgozott. Ezt a foglalkoztatottsági szintet a szokásos szófordulattal úgy minősítettük, hogy az elérte nemcsak a társadalmilag, de a demográfiaiilag lehetséges maximumot is. A hazai női gazdasági aktivitási ráta a fejlett piacgazdaságokét messze felülmúlta, s több százalékponttal magasabb volt a női munkavállalás tekintetében tradicionálisan élenjáró skandináv országok mutatóinál. Ennek a kilencvenes évek drámai munkaerőpiaci fejleményei vetettek véget, aminek fő jellemzői voltak:

- a foglalkoztatottak számának drasztikus visszaesése
- az ugrásszerűen megnőtt és egyre tartósabbá váló munkanélküliség
- továbbá a munkaerőpiac tömeges elhagyása.

A foglalkoztatottság zsugorodása

A közvélemény sokáig csak arra figyelt, hogy a teljes foglalkoztatottság hosszú és sajátos történelmi korszakát hirtelen tömeges és tartós munkanélküliség váltotta fel. Holott ez a munkaerőpiaci helyzet romlásának csak egyik – paradox módon nem is a legfontosabb – tényezője. Ennél súlyosabb a következménye annak, hogy a megszűnő munkahelyek miatt állás nélkül maradtak kétharmada inaktívvá vált, s később sem azért kezdett el csökkenni a munkanélküliek száma, mert az állástalanok munkához jutottak, hanem azért, mert hasonlóan nagy arányban hagyták el végleg a munkaerőpiacot. Emiatt *a munkavállalási korú nők között majdnem megduplázódott (1990–98 között 24,5-ről 46,1%-ra nőtt) azoknak az aránya, akik szociális-jóléti ellátásból, vagy mások jövedelméből élnek.* Egyidejűleg ennek a korcsoportnak a foglalkoztatottsága 75,5%-ról 53–54%-ra

apadt az elmúlt, alig évtizednyi idő alatt. A női népesség egészén belül még drasztikusabban, 44,9-ről 31,3%-ra csökkent a foglalkoztatottak részesedése, miután a nyugdíj-korhatár felett tovább dolgozó nők több, mint háromnegyede ugyancsak a munkaerőpiac elhagyására kényszerült. A munkavállalási kornál idősebb nők közül 1998. elején már csak 4,4% folytatott keresőtevékenységet.

A nők és férfiak gazdasági aktivitásának változása

Népesség-kategóriák(ezer fő)	1990. jan. 1.	1994. jan. 1.	1996. jan. 1.	1998. jan. 1.
NŐK				
1. Teljes női népesség	5389,9	5 354,0	5 328,4	5293,5
2. Munkavállalási korú*	2849,6	2 912,3	2 916,1	2970,7
3. Munkavállalási kornál idősebb	1500,2	1 507,9	1 515,3	1458,2
4. Gazdaságilag aktív női népesség (5+8)	2427,6	2 044,2	1 871,9	1860,0
5. Foglalkoztatottak(6+7)**, ebből:	2417,6	1 788,2	1 661,3	1657,4
6. – munkavállalási korú	2151,8	1 670,5	1 577,5	1593,9
7. – munkavállalási kornál idősebb	265,8	117,7	83,8	63,5
8. Regisztrált munkanélküli	10,0	256,0	210,6	202,6
9. Külföldön dolgozik	1,0	8,0	5,0	7,0
10. A munkavállalási korú nők gazdasági aktivitási rátája (6+8):2=%	75,9	66,2	61,3	60,5
11. A munkavállalási koron felüli nők foglalkoztatási rátája (7:3)=%	17,7	7,8	5,5	4,4
12. Munkanélküliségi ráta (8:4)=%	0,4	12,5	11,2	10,9
13. Foglalkoztatottak aránya a teljes női népességből (5:1)=%	44,9	33,4	31,2	31,3
14. Munkavállalási korú foglalkoztatottak aránya a munkavállalási korú női népességből (6:2)=%	75,5	57,4	54,1	53,7

FÉRFIAK

1. Teljes férfi népesség	4984,9	4923,0	4883,9	4841,9
2. Munkavállalási korú*	3107,2	3159,3	3164,6	3166,2
3. Munkavállalási kornál idősebb	787,3	786,7	779,8	768,6
4. Gazdaságilag aktív férfi népesség (5+8)	2823,8	2469,7	2367,7	2351,0
5. Foglalkoztatottak(6+7)**, ebből:	2809,6	2093,6	2082,4	2090,6
6. – munkavállalási korú	2587,0	2011,2	2032,1	2052,9
7. – munkavállalási kornál idősebb	222,6	82,4	50,3	37,7
8. Regisztrált munkanélküli	14,2	376,1	285,3	261,4
9. Külföldön dolgozik	2,6	19,0	18,0	20,0
10. A munkavállalási korú férfiak gazdasági aktivitási rátája (6+8):2=%	83,7	75,6	73,2	73,1
11. A munkavállalási koron felüli férfiak foglalkoztatási rátája (7:3)=%	28,3	10,5	6,5	4,9
12. Munkanélküliségi ráta (8:4)=%	0,5	15,2	12,0	11,1
13. Foglalkoztatottak aránya a teljes férfi népességből (5:1)=%	56,4	42,5	42,6	43,2
14. Munkavállalási korú foglalkoztatottak aránya a munkavállalási korú férfi népességből (6:2)=%	83,3	63,7	64,2	64,8

Forrás: Számítások a nemzetgazdaság 1994., 1996. és 1998. január elsejei munkaerő-mérlegének adataiból, KSH, Budapest, 1994., 1996., 1998, 8-25. l.

* A nők munkavállalási kora 1995-ig 15–54 év közé esett. 1996-97-ben kitolódott 55, 1998-

tól pedig 56 évre. A férfiaknál a munkavállalási kor 1997-ig az 59. életév betöltéséig tartott, 1998. január 1-től pedig 60-ra nőtt.

** A foglalkoztatottak között a gyesen, gyeden lévők nem szerepelnek. Követve a KSH nemzetközi standardokhoz igazodó besorolását, őket a gazdaságilag nem aktív népesség részének tekintettük.

Magyarországon tehát magas szintű női munkavállalásról ma már csak múlt időben beszélhetünk. 1997-ben a ténylegesen foglalkoztatott nők aránya a női népességből alacsonyabb (31,1%) volt, mint az Európai Unió 15 tagállamának átlaga (32,6%). Ez önmagában nem lenne probléma, hiszen bizonyos mértékű aktivitás-csökkenés a nők körében kifejezetten elváratott. Hozzá kell tenni azt is, hogy ha a fejlett piacgazdaságok átlagos szintje alá is esett a hazai nők otthonon kívüli munkavállalása, az a ledolgozott munkaidő volumenét tekintve még mindig magasabb foglalkoztatottságot jelent az összehasonlításba vont országoknál, hiszen azokban a nők többnyire jelentős, de nálunk feltétlenül nagyobb hányada dolgozik részmunkaidőben.¹ A hazai változások iránya azonban aggasztó, többek között azért, mert ellentétes a nemzetközi tendenciákkal.

2. táblázat

A népesség foglalkoztatottsága hazánkban és az Európai Unió tagállamaiban

Ország	A foglalkoztatottak aránya a					
	teljes	15–64 éves	teljes	15–64 éves	teljes	15–64 éves
	népességből (%)					
	1985		1990		1997	
	NŐK					
EU-tagállamok	29,1	45,1	32,0	49,5	32,6	50,5
Magyarország	44,7	70,1*	44,9	68,9	31,1	45,4
	FÉRFIAK					
EU-tagállamok	49,8	75,0	51,0	75,9	47,4	70,6
Magyarország	56,9	86,9*	56,4	83,3	42,7	60,3

*A 15-64 éves népesség 1985. évi hazai foglalkoztatási rátái becslések, amelyek nevezőjében az 1980/90-es Népszámlálás 15–64 éves népességre vonatkozó adatának átlaga szerepel.

Forrás: Employment in Europe 1996., 1998 és KSH, 1996. Az 1997-re vonatkozó hazai adatok a KSH-nak az OECD felé közölt adataiból származnak. (OECD, 1998.)

Az Európai Unió tagállamaiban a foglalkoztatott nők aránya a teljes női népességhez viszonyítva 1985–97 között 29,1-ről 32,6 százalékra nőtt, ezzel

¹ 1997-ben a 15 EU tagállamban a foglalkoztatott nők átlagosan 32,4%-a dolgozott részmunkaidőben. (Employment in Europe, 1998) Ugyanakkor Magyarországon – a KSH munkaerő-felvételének 1997. évi adatai szerint – a keresőtevékenységet végző nők csupán 5,5%-a teljesített rendszeresen kevesebb óraszámot a heti törvényes munkaidőnél.

szemben nálunk ugyanebben az időszakban 44,7%-ról 31,1%-ra esett vissza. Még drasztikusabb a foglalkoztatottság zsugorodása a fejlett piacgazdaságokban munkavállalási korúnak tekintett 15–64 éves női népességet alapul véve, akik közül az EU tagállamaiban 1985-ben 45,1%, 1997-ben pedig 50,5% végzett keresőtevékenységet, míg nálunk – a gyesen és gyeden lévőket figyelmen kívül hagyva – 70,1-ről 45,4 %-ra csökkent ez a mutató. Noha még 1990-ben is majdnem 20 %-kal meghaladta a hazai női foglalkoztatottsági szint az Európai Unió országainak átlagát, az 1997. évi adat már közel öt százalékkal alacsonyabb volt az összehasonlításba vont országok átlagánál.²

A női foglalkoztatottság visszaesése határozottan érzékelhető *értékrend-váltással* párosul. A KSH 1986-ban végzett felmérésének eredményeiből még azt a következtetést lehetett levonni, hogy *a foglalkoztatott nők 81%-a egyetért azzal, hogy a nők keresőtevékenységet folytassanak*. Közülük azonban 78% azt tekintette ideálisnak, ha a nők részmunkaidőben dolgozhatnának, 10% pedig azt, ha otthon végezhetnék keresőmunkájukat. (KSH, 1986.) Ennek a felmérésnek a megismétlése 1995-ben *jelentős csökkenést* mutatott ki *a női foglalkoztatás elfogadottsága tekintetében*. A munkaerő-felmérésbe bevont háztartásokban megkérdezett nőknek már csak kétharmada támogatta, hogy a nők munkát vállaljanak. Közülük alig 20% foglalt állást a teljes munkaidős foglalkoztatás fenntartása mellett, 60% a részmunkaidős munkavállalást tartotta kívánatosnak a nők számára, a fennmaradó 20% pedig azt, ha a nők otthon végezhetnék keresőmunkájukat (Frey, 1996).

Reménykeltő, hogy *az évtized közepén fordulat* állt be a munkaerőpiacon. Előbb a munkavállalási korú férfiak foglalkoztatottsága kezdett bővülni, majd ez kiterjedt a nőkre is. A kereső nők létszámának 15–20 ezres gyarapodása 1996–97-ben azonban szerény javulásnak tűnik, ha figyelembe vesszük, hogy ugyanezen idő alatt – a nyugdíj-korhatár emelése miatt – közel 60 ezerrel nőtt a munkavállalási korú nők száma.

² Sajnálatos módon a férfiak még a nőknél is sokkal rosszabb helyzetben vannak. 1997-ben a foglalkoztatottak aránya a 15–64 éves férfi népességen belül mindössze 60,3% volt, ami pontosan 10%-kal maradt el az EU-tagállamok hasonló mutatójától (70,6%).

A foglalkoztatottság zsugorodásának hozama: a munkában maradt nők jobb minőségi összetétele

A KSH 1992-ben megkezdett munkaerő-felmérésének adatai szerint a foglalkoztatás csökkenése leginkább az alacsony iskolázottságúakat (a 8 általánossal vagy azzal sem rendelkezőket, továbbá a szakiskolai végzettségűeket) érintette, ugyanakkor a diplomás és szakmunkásnők száma, valamint a szakközépiskolát végzettké növekedett. Ennek köszönhető, hogy *javult a foglalkoztatott nők iskolai végzettség szerinti összetétele.*

3. táblázat

A foglalkoztatott nők* száma és megoszlása iskolai végzettség szerint

Iskolai végzettség	1992. éves átlag		1998. éves átlag		
	ezer fő	megoszlás (%)	ezer fő	változás 1998/92(%)	megoszlás (%)
8 ált. alatt	70,8	3,8	12,2	17,3	0,7
8 általános	540,7	29,0	379,5	70,2	22,9
szakmunkásképző	271,8	14,5	302,8	111,4	18,3
szakiskola	44,7	2,4	31,7	70,9	1,9
gimnázium	311,8	16,7	265,8	85,3	16,1
szakközépiskola	359,5	19,3	366,7	102,0	22,1
főiskola	174,8	9,4	204,5	117,0	12,4
egyetem	90,4	4,9	92,8	102,6	5,6
összesen	1864,5	100,0	1656,0	88,8	100,0

* Gyesen és gyeden lévők nélkül.

Forrás: KSH Munkaerő-felmérés, 1992. és 1998. évi adattár.

1992–98. között megfordult (53:47%-ról 47,6:52,4%-ra) a fizikai és szellemi dolgozók aránya a foglalkoztatott nők összességén belül. A Foglalkozások Egységes Osztályozási Rendszerének (FEOR) új változata szerinti feldolgozás 1994-ben készült először a KSH munkaerő-felmérésének adataiból. Ebből következtetni lehet a nők munkahelyi hierarchiában elfoglalt helyére. Ez tömören úgy jellemezhető, hogy *minél lejjebb megyünk a foglalkozások rangsorában, annál több nőt találunk ezek betöltői között.* Az irodai ügyviteli munkakörök teljesen elnőiesedtek, s a szakképzettséget nem igénylő egyszerű fizikai

muunkakörökben is többségben vannak a nők. Ez a *vertikális szegregáció*, aminek erősödésére utal a női vezetők jelentős (1994–98 között 12%-os) létszámvesztése is. Egyelőre nincs rá magyarázat, miért zsugorodik a nők amúgy is szerény (35%-os) jelenléte a vezető posztokon.

A 90-es években végbement tömeges munkahely-megszűnés nem hagyta érintetlenül a foglalkoztatottak, s ezen belül *a foglalkoztatott nők ágazati szerkezetét* sem.

4. táblázat

A foglalkoztatott nők száma és aránya a három fő szektorban

Szektorok	1992	1998	1992	1998	Nők aránya(%)	
	éves átlag, ezer fő		megoszlás (%)		1992	1998
Mezőgazd.	143,4	67,2	7,7	4,1	31,2	24,1
Ipár	534,0	423,9	28,6	25,6	37,3	33,5
Szolgáltatás	1187,1	1164,9	63,7	70,3	54,2	54,6
Összesen	1864,5	1656,0	100,0	100,0	45,7	45,0

* Gyesen és gyeden lévők nélkül.

Forrás: KSH Munkaerő-felmérés, 1992. és 1998. évi adattár.

Bár az ágazati osztályozási rendszer változása az összehasonlítást nehezíti, a 90-es évek főbb tendenciái nyomon követhetők a 4. táblázatban. Ezek közül a következők érdemelnek figyelmet:

– A *mezőgazdaságban* 1998-ban alig a fele dolgozott az évtized elején itt foglalkoztatott nőknek. Jóllehet a nőknek a férfiaknál eleve kisebb arányban biztosított munkát ez a nemzetgazdasági ág, részesedésük tovább fogyatkozott. 1998-ban a női keresők 4,1%-ának adott nyújtott munkvégzési lehetőséget a mezőgazdaság, szemben az 1992. évi 7,7%-kal.

– A mezőgazdaságnál kisebb mértékben, de vesztett a foglalkoztatásban betöltött szerepéből az *ipar* is. A csökkenés a nők esetében 1992–98 között több mint 20 százalékpont volt, s a visszaesés mintegy fele 1992–94-ben következett be. Tavaly pedig már nőtt a feldolgozóiparban foglalkoztatott nők száma. 1992 óta a foglalkoztatás alágazati szerkezetében is némi arányeltolódás ment végbe, aminek leglátványosabb jele az amúgy is tipikusan nőket alkalmazó textil-, ruházati- és bőrtermékgyártás foglalkoztatási súlyának a növekedése volt. (Ebben az ágazatban

1992-ben 75%, 1998-ban pedig 78,5% volt a nők aránya a munkavállalók között.)
 – Miközben a termelő ágazatokban csökkent a foglalkoztatott nők aránya, természetesen nőtt (63,7-ről 70,3%-ra) a *szolgáltatási területeken* dolgozóké. Ez azonban többlet-létszámot nem eredményezett. Csupán arról van szó, hogy az itt dolgozó nők száma nem csökkent olyan drasztikusan, mint a többi szektorban. 1992-98 között a leglátványosabb átrendeződés a közigazgatás, védelem és kötelező társadalombiztosítás alágazatban következett be a foglalkoztatottak nemenkénti összetételét tekintve. A keresőlétszám összességében kb. 20 ezerrel lett kevesebb ezen, ezen belül viszont a férfiak száma közel 30%-kal apadt, míg a nőké – némi ingadozástól eltekintve – szinte változatlan maradt. Ennek köszönhető, hogy arányuk az itt dolgozók között 35-ről 49%-ra emelkedett.

A *foglalkoztatási státust* illetően – részben az előbbiekkal összefüggésben – szintén jelentős a különbség a férfiak és a nők között.

5. táblázat

A foglalkoztatottak* megoszlása foglalkozásuk jellege szerint

(%)

Státus	Nők		Férfiak		Nők aránya	
	1992	1998	1992	1998	1992	1998
Alkalmazásban álló	83,7	88,4	76,1	80,5	48,7	47,4
Szövetkezeti tag	3,8	1,0	7,1	2,0	31,6	30,2
Társas vállalk. tagja	5,3	2,8	7,4	4,4	38,3	33,9
Vállalkozó	5,4	6,8	8,8	12,8	35,0	30,2
Segítő családtag	1,8	1,0	0,6	0,3	68,6	64,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	43,3	45,1

*Gyese, gyeden lévők és sorkatonák nélküli létszám alapján.

Forrás: A KSH Munkaerő-felmérésének adatai.

1998-ban a munkavállaló nők 88,4%-a, a férfiaknak viszont csupán a 80,5%-a volt alkalmazott. Jelentősen csökkent a szövetkezeti tagok aránya, s ez nem korlátozódott csupán a mezőgazdasági szövetkezetek tagjaira. A szövetkezetek, de általában a társas-vállalkozások tagjainak részaránya a férfiak esetében mintegy kétszerese a nőkre jellemző értéknek. 1990 elején minden jel arra utalt, hogy a nők élénkülő vállalkozó kedve biztosítani fogja a foglalkoztatottakon belüli előfordulásukkal arányos részvételüket a vállalkozók között. Úgy tűnik, hogy

mára ez a lendület lelohadt. 1992–98 között a foglalkoztatott nők körében csupán 5,4%-ról 6,8%-ra nőtt a vállalkozók aránya, míg a férfiak esetében 8,8%-ról 12,8%-ra. Emiatt a nők jelenléte a vállalkozók között 35%-ról 30,2%-ra csökkent. Az ágazati-foglalkozási struktúrában elfoglalt rosszabb pozíció szerves folyománya *a nőknek a férfiakénál kisebb jövedelme, s ebből adódóan alacsonyabb munkanélküli ellátása, táppénze, nyugdíja*. Egy 1995 decemberében napvilágot látott tanulmány – amely 1986–1994 között vizsgálta a kereseti viszonyok és a foglalkoztatás összefüggéseit – szerint azonban ebben az időszakban a férfi és női keresetek közötti rés jelentősen, 15%-kal szűkült. *A férfiak javára fennálló kereseti előny az 1986. évi 35%-ról 20%-ra mérséklődött* (Kertesi–Köllő, 1995). A kutatók ezt két okkal magyarázták: az egyik a nem-fizikai munka felértékelődése, amit közismerten a nők uralnak, a másik pedig az, hogy bizonyos, alacsony képzettségű munkaerőt az átlagosnál nagyobb arányban foglalkoztató visszaeső ágazatokban a férfiak keresete "lezárkózott" a nőkéhez. Számítások szerint e tényezőknek legalább 20%-kal kellett volna csökkenteniük a nemek közötti kereseti különbséget, ha nem hatott volna ellene két másik folyamat. Egyfelől az, hogy a férfiak kereseti előnye valamennyi magasabb képzettséget igénylő munkafajta esetében jelentős mértékben megnőtt, másfelől pedig az, hogy az ország fejlettebb vidékein ugyanabban a beosztásban és képzettséggel dolgozó férfiak a korábbiaknál is jobb kereseti pozíciókat értek el a nőkkel szemben.

A Munkaügyi Minisztérium elemzése (MÜM, 1998.) az 1997. májusi kereseti arányokról kifejezetten az azonosnak (hasonlónak) tekinthető munkakörökben elérhető keresetek eltéréseinek a bemutatására vállalkozott.

6. táblázat

A hasonlóan tekinthető munkakörökben kialakult férfi-női kereseti arányok*

Szektorok	Összehasonlítható kereseti arány (%)**	
	Férfi	Női
Vállalkozási szféra	104,9	92,2
Költségvetési szféra	72,0	63,5

*1997. májusára és a munkaviszony keretében főállásban megszerezhető bruttó keresetekre vonatkozó adatok.

** Viszonyítási alap (100%): a vállalkozói szféra egészét jellemző átlagos munkaköri kereset.

Forrás: MÜM, 1998.

A jelentés megállapítja, hogy a hasonlóan tekinthető munkakörökben elérhető béreknek a nemek közötti eltérései kisebbek, mint a köztudatban rögződött: a női keresetek hátránya a versenyszférában 1997-ben 12,7%, a költségvetési szférában pedig 8,5% volt. A két szektor közötti eltérés oka, hogy a közszférában meglehetősen nagy determináltsággal működő illetmény-előmeneteli rendszerek szűkebb teret adnak a nemek szerinti különbségtételnek, mint a piaci szféra szabad béralkuja.

Alulreprezentált női jelenlét a munkanélküliek között

Magyarországon a munkanélküliek száma – a nők is – 1991-ben szökött fel. Ezt 1993. I. negyedévéig kisebb ütemű további növekedés követte, azóta viszont – szezonális ingadozással ugyan, de – folyamatosan apad az állástalanok tömege. Ezeknek az adatoknak a megbízhatósága itthon és külföldön egyaránt állandó vitatéma. A munkaerőpiaci szervezetnél regisztrált munkanélküliek számát általában azért kérdőjelezzik meg, mert abban csak azok szerepelnek, akik nyilvántartásba vetetik magukat.³

7. táblázat

A regisztrált munkanélküliek száma és aránya 1990–1998. között

Év január 1.	Férfiak	Nők	Munkanélküliségi ráta (%)		Nők aránya
	száma, ezer fő		Férfiak	Nők	(%)
1990.	14,2	10,0	0,5	0,4	41,3
1991.	61,5	39,0	2,2	1,5	39,0
1992.	239,0	167,1	9,0	6,6	41,1

³ A munkaügyi szervezet a magyar Foglalkoztatási Törvény alapján azokat tekinti munkanélkülinek, akik munkavállalási korúak, munkavisztonnyal nem rendelkeznek, nem résztvevői aktív munkaerőpiaci programoknak, munkát keresnek és a munkavégzésre rendelkezésre is állnak, továbbá munkanélküliként regisztráltatják magukat. A munkaügyi központokban nyilvántartott munkanélküliek száma jelenik meg a KSH munkaerő-mérlegében is. Róluk ad áttekintést a 7. táblázat.

1993.	390,0	273,0	15,1	11,2	41,1
1994.	376,1	256,0	15,2	11,1	40,5
1995.	302,6	217,0	12,7	9,9	41,8
1996.	285,3	210,6	12,0	10,0	42,5
1997.	275,4	202,1	11,7	9,6	42,3
1998.	261,4	202,6	11,1	10,9	43,7

Forrás: az Országos Munkaügyi és Módszertani Központnak a KSH munkaerő-mérlegében közzétett adatai.

1992-től a Központi Statisztikai Hivatal is megkezdte a rendszeres munkaerő-felmérést, amely a háztartások reprezentatív mintájára alapozva, negyedévente szolgáltat adatokat a foglalkoztatottság és a munkanélküliség alakulásáról.⁴

8. táblázat

Munkanélküliek száma és aránya a munkaerő-felmérés adatai szerint

Év	Férfiak	Nők	Munkanélküliségi ráta(%)		Nők aránya (%)
	száma, ezer fő		Férfiak	Nők	
1992.	265,9	178,3	10,7	7,8	40,1
1993.	316,0	202,9	13,2	9,2	39,1
1994.	274,8	176,4	11,8	8,4	39,1
1995.	261,5	155,0	11,3	7,5	37,2
1996.	243,7	156,4	10,7	7,6	39,0
1997.	214,1	134,7	9,6	7,8	38,4
1998.	189,2	123,8	8,6	7,0	39,6

Forrás: a KSH éves munkaerő-felméréseinek adattárjai.

A kétféle adatbázis alapján összeállított 7. és 8. táblázat mondanivalója egybehangzó: a két nem munkanélkülisége azonos irányban változott, de a munkanélküli férfiak és nők száma közti távolság stabilan megmaradt. *A férfiak és a nők munkanélküliségi rátája mindvégig különbözik egymástól, mégpedig a nők javára.* Ez az OECD országok többségétől eltér, ahol ennek a fordítottja a jellemző.

⁴ A KSH munkaerő-felmérése a 15–74 éves népességet fogja át, s a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (International Labour Organisation=ILO) ajánlásának megfelelően azokat tekinti munkanélkülinek, akik a vizsgált héten nem végeztek legalább egy óra jövedelemszerző tevékenységet, ill. nem volt olyan munkájuk, amitől átmenetileg távol voltak, továbbá aktívan kerestek munkát és képesek is lettek volna azt 30 napon belül megkezdni. Ezek az adatok a 8. táblázatban láthatók.

A nők alulreprezentált jelenlétére magyarázatot ad *a foglalkoztatottak ágazati szerkezetében bekövetkezett változás*. Két szakaszra célszerű bontani a vizsgált periódust. 1993-ig – a munkanélküliség tetőzéséig – a legerőteljesebben leépülő, s így a munkanélküliek fő kibocsátó ágazatai a mezőgazdaság, építőipar, kohászat és fémfeldolgozás voltak, de részben ide sorolható a gépipari termékek gyártása is. *E létszámvesztő ágazatokban a munkanélküliség ugyanúgy nem kímélte a nőket, mint a férfiakat*, amit az 1993. évi nemenkénti munkanélküliségi ráták hasonlósága mutat. Ezeken a területeken azonban viszonylag alacsony volt a nők aránya, így munkanélkülivé is csak kevesen válhattak közülük.⁵

1994–98 között a korábbi magas munkanélküliségi ráták elsősorban amiatt csökkentek, mert az ellátásból kikerülők inaktívak lettek. Bizonyos területeken (textilipar, vegyipar, kohászat, gépipar, építőipar, kereskedelem-vendéglátás) ebben a foglalkoztatás bővülésének is volt némi szerepe. A vizsgált időszakban a létszámleépítések elsősorban a költségvetési intézményekre összpontosultak, de ez – az erős érdekérvényesítő képességgel rendelkező szakszervezetek által kiharcolt “puha” módszerek (mint pl. a korengedményes és előnyugdíjazás hozzáférhetőségének a meghosszabbítása) alkalmazása miatt – drámai mértékű növekedést egyelőre nem idézett elő ezeknek az ágazatoknak a munkanélküliségében. Előfordult, hogy *a nők dominálta területeken is inkább a férfiak lettek az áldozatai a létszámcsökkentésnek*. Például, az egészségügyi-szociális ellátás területén 1993–98 között a nők munkanélküliségi rátája 3,3%-ról 3,4%-ra nőtt, miközben a férfiaké 3,6%-ról 4,8%-ra. Hasonló a helyzet az oktatásban is, s főleg a közigazgatásban, ahol 1998-ban a nők munkanélküliségi rátája 3,8% volt, a férfiaké viszont 8,7%.

Gazdaságilag nem aktív nők

Végezetül a KSH munkaerő-mérlegeinek adataira támaszkodva bemutatjuk a

⁵ 1993. I. negyedében – akkor tetőzött a munkanélküliség – az ILO fogalmak szerinti 547 ezer munkanélküliből 75 ezer a mezőgazdaságban, 54 ezer az építőiparban, 25 ezer a kohászatban dolgozott munkanélkülivé válása előtt, azaz az összes korábban állással, vagy munkával rendelkező munkanélküli közel 1/3-a e három ágazatból került ki,

munkavállalási korú inaktív nők számának és összetételének változását is 1990-1998. között.

9. táblázat

A gazdaságilag nem aktív nők és férfiak száma és összetétele

Népesség-kategóriák	1990.január 1.		1998.január 1.		Változás (%)	
	Nők	Férfiak	Nők	Férfiak	1990–98.	
	ezer fő		ezer fő		Nők	Férfiak
Munkavállalási korúak	2849,6	3107,2	2970,7	3166,2	+121,1	+59,0
Gazdaságilag aktívak	2162,8	2603,8	1803,5	2334,3	-359,3	-269,5
Gazdaságilag nem aktívak	686,8	503,4	1167,2	832,9	+480,4	+329,5
Ebből:						
Gyesen, gyeden lévők	243,5	1,2	238,0	1,0	-5,5	-0,2
Gyetet igénybevevők	–	–	52,0	–	+52,0	–
Tanulók	232,6	250,4	308,8	307,3	+76,2	+56,9
Nyugdíjasok	93,9	157,1	157,8	254,0	+63,9	+96,9
Egyéb inaktívak	116,8	94,7	410,6	270,6	+293,8	+175,9
Inaktívak aránya (%)	24,1	16,2	39,3	26,3	–	–

Forrás: Számítások a KSH munkaerő-mérlegeinek adataiból.

A korábbiakban vázolt folyamatok következtében a kilencvenes évek első felében 24,1%-ról 39,3%-ra nőtt az inaktívak aránya a munkavállalási korú női népességből. A 480 ezer fős növekmény közel kétharmada abból adódott, hogy a korábban kereső nőkből háztartásbeliek lettek. Ezek ma már 13,8%-ot képviselnek a munkavállalási korú nők között, szemben az 1990. eleji 4%-kal. Az inaktívak létszám-gyarapodásából 15–16% tulajdonítható a továbbtanulásnak. Kevésbé öröndetes, hogy majdnem 70%-kal nőtt a munkavállalási korú nyugdíjasok száma is, összefüggésben a munkanélküliség elkerülését segítő előnyugdíjazási konstrukciók térhódításával. 1993-ban vezette be a Szociális Törvény a gyermeknevelési támogatást a legalább három kisgyermeket nevelő anyák számára. Ezt 1998 elején 52 ezren vették igénybe. Egyfelől emiatt, másfelől a születésszámok visszaesése következtében a gyesen, gyeden lévő nők száma egyidejűleg kissé csökkent.

ugyanakkor ennek a 154 ezer munkanélkülinek mindössze 20%-a volt nő.

Összegzés

Magyarországon az elmúlt évtizedekben igen magas női gazdasági aktivitás alakult ki. Ez azonban már a múlté. Napjainkra az aktív kereső nők aránya jelentősen visszaesett, a nem-foglalkoztatottak (inaktívak, eltartottak, munkanélküliek) száma pedig ugrásszerűen megnövekedett. A foglalkoztatottság zsugorodásának azonban voltak pozitívumai is:

- fiatalodott a munkában maradtak korstruktúrája, mert az 50 év feletti korosztályokban az idő előrehaladtával egyre több nő lett inaktív, és
- és jelentősen javult iskolai végzettség szerinti összetételük.

Ez lehetővé tette, hogy a rendszerváltozás nagy horderejű társadalmi-gazdasági mozgásaiba a nők is sikerrel bekapcsolódjanak. A nők munkaerőpiaci esélyeinek javulása megmutatkozott abban, hogy:

- a nők aránya a vezető posztokon 33%-ról 37%-ra nőtt 1990–93. között
- míg a vállalkozóknak csupán egyharmada volt nők a nyolcvanas évek végén, az 1990-től alapított vállalkozásokban 40% fölé emelkedett az arányuk
- szűkült a férfiak és a nők keresete közötti olló: a férfiak javára fennálló kereseti előny az 1986. évi 35%-ról 20%-ra mérséklődött.

A közelmúltban megtört és ellentmondásossá vált ez a trend. Ugyanakkor változatlanul fennáll a nők alulreprezentált jelenléte a munkanélküliek között, ami azóta jellemzi a munkaerőpiacot, amióta Magyarországon mérjük a munkanélküliséget. A fordulat jelei azonban itt is érzékelhetők: újabban a munkanélküli férfiak száma csökken, miközben a nőké emelkedik, vagy legalább is stagnál. Több empirikus kutatás bebizonyította, hogy a munkanélkülivé vált nők a férfiaknál kisebb eséllyel jutnak vissza a munkaerőpiacra, következésképpen az átlagosnál hosszabb időt töltenek munka nélkül, mint a férfiak. Ezt eddig ellensúlyozta az, hogy a nők nagyobb részt olyan közalkalmazotti-köztisztviselői munkakörökben dolgoztak, ahol foglalkoztatásuk relatíve biztonságosnak tűnt. Az államháztartási és közigazgatási reform keretében meghirdetett racionalizálás azonban aláássa a nők jobb munkahely-megtartó képességét is.

Irodalom

- European Commission, 1996: Employment in Europe, EC Directorate-General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs, Brussels, 147–162. l.
- European Commission, 1998: Employment in Europe, EC Directorate-General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs, Brussels, 149–164. l.
- Frey Mária, 1996: A nők helyzete a munkahelyen és a háztartásban. In: Foglalkoztatás, jövedelmi viszonyok, munkakörülmények, Struktúra-Munkaügy Kiadó, Budapest, 11–85. l.
- Kertesi Gábor–Köllő János, 1995: Bérek és munkanélküliség Magyarországon 1986–1994. között. Kézirat. Az átalakulás foglalkoztatáspolitikája Magyarországon c. ILO/Japán Projekt, Budapest, december
- Központi Statisztikai Hivatal, 1988.: A nők helyzete a munkahelyen és a családban, KSH, Budapest
- Központi Statisztikai Hivatal, 1994: A nemzetgazdaság munkaerőmérlege 1994. január 1. KSH, Budapest
- Központi Statisztikai Hivatal, 1996: A nemzetgazdaság munkaerőmérlege 1996. január 1. KSH, Budapest
- Központi Statisztikai Hivatal, 1998: A nemzetgazdaság munkaerőmérlege 1998. január 1. KSH, Budapest
- Munkaügyi Minisztérium, 1998: Tájékoztató a kereseti arányok 1997. évi alakulásáról, Budapest, február
- OECD, 1998.: Employment Outlook 1998., Paris, June, 191–207. l.